

Hobbes: Tanrı Devleti'nden Tanrı Devlet'e ya da *Plenitudo Potestatis*'in Serancamı

Hobbes: From City of God to God City or the Journey of *Plenitudo Potestatis*

Selçuk ERİNCİK^a

^aFelsefe Tarihi AD,
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
Ankara

Geliş Tarihi/Received: 05.01.2016
Kabul Tarihi/Accepted: 05.01.2016

Yazışma Adresi/Correspondence:
Selçuk ERİNCİK
Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi,
Felsefe Tarihi AD, Ankara,
TÜRKİYE/TURKEY
erincik@divinity.ankara.edu.tr

ÖZET Siyasal düşüncenin temel kavramlarından birisi meşruiyettir ve onun kaynağı sorusu tartışmaların odağında yer almıştır. Yunan felsefesinde kozmosa, Hristiyan düşüncesinde Tanrı'ya atıfla temellendirilen bu kavram iktidarın mahiyeti ve kime ait olduğuna dair tartışmalara yol açmıştır. Başından beridir iki kılıcın da kendisine ait olduğunu savunan Kilise ve *plenitudo potestatis* öğretisi geç dönem Orta Çağ'da dünyevi otoritelerin karşı koymasıyla gücünü kaybetmiştir. Nihayet Marsilyus ve Hobbes gibi filozoflar sayesinde *plenitudo potestatis* Kilise'den devlete aktarılmış ve Tanrı Devleti Tanrı Devlete dönüşmüştür.

Anahtar Kelimeler: Leviathan; ölümlü tanrı; auctoritas; potestas; *Plenitudo Potestatis*; iki kılıç öğretisi

ABSTRACT It is the legitimacy that has been a major theme in the course of political thought. Questions concerning its origin is always a matter of disagreement. This concept which was firstly referred to the cosmos and then to God, in ancient Greece and Christian Philosophy, respectively caused deep conflicts about the very nature of power along with to whom it belongs. Having claimed that it had the two swords, The Catholic Church and its doctrine of *plenitudo potestatis* lost power day by day, for the monarchies/kingdoms resisted in late Medieval Age. Consequently, thanks to some philosophers such as Marsilyus and Hobbes, *plenitudo potestatis* was transferred to the state by means of which A City of God became A God City.

Key Words: Leviathan, mortal god, auctoritas, potestas, *Plenitudo Potestatis*, doctrine of the two swords (powers)

Journal of Islamic Research 2015;26(1):10-23

Varlığı varlığımız ile eş zamanlı gözükten ve sıklıkla varlığımızı varlığına armağan etmemizi bekleyen devlet olgusunu ele alan siyaset felsefesinin onun menşeinin yanı sıra gücü, sınırları, yasaları, görevleri hatta haklarını konu edindiği malumdur.

Filozoflar genel felsefelerinden ve tarihsel koşullarından devşirdikleri öğretileri ile siyasal düşünce boyunca mezkur sorunlara çözüm bulmaya çabalamışlardır. Başarılı olup olmamaları bir yana bu öğretiler sonrakilerin üzerinde yürüyecekleri zemin haline gelmiştir. Felsefe tarihinde dönüm noktaları olarak kabul edilen ve büyük sentezlerle düşünceye yön veren Platon (M.Ö. 427-347), Aristoteles (M.Ö. 384-322), Descartes (1596-1650), Kant (1724-1804), Hegel (1770-1831) gibi isimlerin etkisi derin olmuştur.

Bununla birlikte şu veya bu sebeple belirli alandaki düşünceleri ile ön plana çıkan düşünürler de mevcuttur.

Bu isimlerden birisi aslında kapsamlı bir sistem içerisinde temellendirdiği siyaset felsefesi ile sivrilmış olan Thomas Hobbes'tur (1588-1679) (Şekil 1). O, güvenlik, iktidar, egemenlik, devletin menşei özellikle de makalemizin yoğunlaşacağı kilise-devlet ya da dünyevi iktidar-ruhani iktidar hususundaki fikirleriyle hem zamanında hem sonrasında çok tepki çekmiş ama bir o kadar da etkili olmuştur. Bir yönü ile çalkantı, geçiş bir yönü ile de durulma ve sentez döneminde yaşayan Hobbes, Descartes'in özne üzerinde yaptığı büyük sentezin muadilini siyasal/toplumsal düşüncede yapmıştır.

Hobbes'un bu aşamada yaptığı en mühim müdahalelerden biri doğrudan siyaset felsefesinin özüne ve devletlerin kullandığı iktidarın temeline olmuştur ki bu da **meşruiyet** sorunu ile karşı karşıya olduğumuz anlamına gelmektedir. Önceki görüşleri de derleyip süzmek suretiyle gerçekleştirdiği bu müdahalesi çoğu yorumcu tarafından devrimsel sayılan bir kuram doğurmuştur. Hobbes, Makyevelli (1469-1527) ile birlikte modern devletin hatta bir siyasal topluluğa bugünkü anlamda devlet denilmesinin müsebbibi bir düşünür olarak görülür. Kadim felsefe ve onun Orta Çağ düşüncesinde almış olduğu kıvama, felsefenin hemen her alanındaki düşünceleri (nominalizmi, materyalizmi, mekanizmi, atomculuğu, sözleşmeciliği vs.)

ŞEKİL 1: Thomas Hobbes.

ile sistematik bir reddiye koyan Hobbes bilhassa ruhani iktidar ile dünyevi iktidarın arasındaki asırların gerilimini çözümlemiş ve hayli modern sonuçlara ulaşmıştır.

Belirtildiği üzere modern devletin doğuşu bile filozofun bu hususta ulaştığı sonuçlara hamledilmektedir. Zira modern devletin en büyük ve bizzat onunla kaim olduğu (*zati*) sıfatı mutlak egemenliğe sahip olmasıdır.¹ Egemenlik fikrinin gelişmesi uzun ve meşakkatli bir süreçtir ve çok sayıda filozofun katkısı ile gerçekleşmiştir. Dante (1265-1321), Padova Marsilyus (1275-1342), Makyevelli, Bodin (1530-1596) gibi isimlerin de bu meselede payı bulunmakla birlikte büyük adımı Hobbes atmış ve kendisinin koyduğu isimle Leviathan denilen modern devlet doğmuştur.

Atılan son büyük adım egemenliğin kaynağının değiştirilmesi, bilerek ve isteyerek iktidarın ruhani iktidar ile geleneksel bağının kopartılması ama bununla da kalmayıp yeni bir bağ, yeni bir ilişki biçimi tesis edilmesidir. Burada devreye *auctoritas*, *potestas* ve *plenitudo potestatis* gibi mühim kadim kavramlar girer. Biz de makalemizde bu kavramların ima ettiği yetkinin kaynağı, taşıyıcısı ve meşru sahibi üzerine geliştirilen fikirlerin, *tanrı devletinden tanrı devlete* ya da *din devletinden devlet dine* gidişteki rolünü inceleyeceğiz.

Hobbes'un temel öncülleri ve muhakemesine geçmeden evvel konuyla ilgili tarihsel birikimi önde gelen düşünürlerle başvurarak izah etmenin uygun olacağı kanısındayız. Daha sonra asıl konumuz olan *plenitudo potestatis*'in Hobbes sistemindeki dönüşümüne daha doğrusu el değiştirmesine yöneleceğiz.

PLENITUDO POTESTATIS VE HOBBS'TAN ÖNCEKİ TARTIŞMALAR

Roma dönemi siyasal söyleminden miras alınan *auctoritas* ve *potestas*² kavramları, birbirleriyle ilişkileri ve sahiplerinin kim(ler) olması gerektiği tartışması Hıristiyanlığın başından itibaren gerilim

¹ Devletin sıfatları dedik çünkü göreceğimiz üzere Hobbes nazarında devlet ölümlü tanrı olduğuna göre sıfatları da olacaktır.

² Siyasal iktidarın meşruiyeti /ilkesi (*auctoritas*) ve uygulanması, müeyyide gücü (*potestas*) olarak bilinir. Açıklama için bkz. Küçükalp Derda. Siyaset Felsefesi, Say. Yayınları, İstanbul, 2011, s. 63-64.

oluşturmuştur. Bilhassa Roma'nın çöküşüyle biricik müesses nizam olarak ayakta kalması Kilise'nin oluşan otorite boşluğunu doldurmasını gerektirmiştir. Nitekim bazıları Hz. İsa'ya bazıları Pavlus'a atfedilen çeşitli ifadeler hatta zaman içinde Augustinus'un *Tanrı Devlet*indeki fikirleri, papalığın Hıristiyan dünyasında mutlak bir erke sahip olduğunu savunmak üzere yorumlanmıştır.

Orta Çağ Hıristiyan düşüncesinde *iki kılıç* ismiyle bilinen, “maddi ve manevi iki kılıcın” var olduğunu ileri süren geleneksel kabul uzun tartışmaların tam ortasında yer almıştır. Manevi kılıcın temel ve maddi kılıca üstün olduğu zira ruhun maddeye, Tanrı Devleti'nin dünya devletine, ebedi hayatın dünya hayatına üstünlüğü gibi Hıristiyanlık-Platon karması argümanlar ileri sürülmüştür. Böylece Kilise bu iki kılıcın da kendisinde birleştiğini ama dünyevi olanı krallara kendi adına kullanması için tevdi ettiğini savunmuştur. Bu dünyevi otoritenin meşruiyetinin, iktidarın ancak Tanrı'dan gelen ilkesinin yani *auctoritas*ın papanın tavassutu ile imparator veya krallara aktarılmasıyla mümkün olduğu anlamına gelmektedir. Belirtilmesi gereken ince husus tartışmanın *auctoritas* yani meşruiyetin kendisi ya da ilkesi/kaynağı değil onun kullanımı/*potestas* üzerinde olmasıdır. Yani papa da imparatorlar da meşruiyetin kaynağı hususunda hiçbir kuşku duymaksızın Tanrı'ya atıfta bulunuyorlardı. Mesele Tanrı'nın iktidarı papaya mı yoksa doğrudan dünyevi otoriteye mi verdiği idi. Aslında her iki müddei de gücünü kendinden devşirmiyor dışsal bir kaynaktan alıyordu. Pavlus'un “Tanrı tarafından verilmemiş hiçbir iktidar yoktur” sözü iki tarafça da hak olarak kabul görüyordu.³

Kilise'nin teolojik kanıtlarla yetinmeyip bir de *Konstantin Bağışı*⁴ gibi dünyevi iddialarla da otoritesini neredeyse mutlak olarak tesis ettiği uzun yüzyılların ardından 11. asırdan itibaren toplumsal, politik, ekonomik gelişmelerle birlikte baş gösteren entelektüel değişimler sonucunda mutlak güç sorgulanmaya, dünyevi olanın alanı genişletilmeye başlanmıştır. Kilise buna tepki göstermiş, hem dü-

şünsel hem de hayli sert olduğu malum dinsel (teolojik-politik) bir saldırı ile karşılık vermiştir. Bu mücadelenin fikir boyutunda Kilise'nin cephaneliğindeki en büyük kozu elbette iki kılıcı da elinde tuttuğu iddiası yani *plenitudo potestatis* (Kilise'nin mutlak-eksiksiz gücü) ilkesidir. Papalık kendisinin *plenitudo potestatis*ini, hem dünyevi hem de uhrevi mutlak-eksiksiz iktidarını, bütün Hıristiyan toplumunun başını papanın çektiği tek bir birleşik gövde olduğunu ısrarla savunmayı sürdürmüştür. Özellikle VIII. Boniface, Kilise İsa'nın vekili olduğuna göre, her iki kılıcın da Kilise'nin uhdesinde bulunması gerektiğini üst perdeden ileri sürmüştür.⁵

Öyleyse egemenlik kavramının devlet teorisinin düğümlendiği odak olmadan evvelki tartışmanın, papalar ile dünyevi otorite arasındaki güç mücadelesi olduğunu söyleyebiliriz. Gücün papalıkta mündemiç olduğunu sembolize eden *plenitudo potestatis*, Tanrı'nın kurduğu Kilise'nin krallardan üstünlüğü, onları tahttan indirebileceği, kararlarını sorgulayabileceği ve yargılayabileceği ama onlar tarafından yargılanamayacağı fikrini de tazammun ediyordu. Bu tutum karşısında genel kanı burada modern devletin alamet-i farikası olan egemenliğin söz konusu olamayacağıdır. Zira egemenlik ancak kendisini dindışı bir iktidar olarak düşünen ya da böyle davranan bir yönetimde var olabilir. İktidarın Tanrı tarafından kime verildiği etrafında dönen bir tartışmada egemenlik bulunmaz.⁶

⁴ Konstantin Bağışı, tamamen uydurma olduğu kanaatinin hasıl olduğu zamana kadar, karşı çıkanların dahi doğruluğunu kabul ettiği bir mit olarak kilisenin mutlak güç arzusuna hizmet etmiştir. Buna göre imparator Konstantin Roma İmparatorluğunu Kilise'ye bağışlamıştır. Dolayısıyla hukuken de tarihsel olarak da Kilise Roma mirasına (Imperium Romanum) sahiptir.

⁵ Skinner Quentin. *Modern Siyasal Düşüncenin Temelleri*: I. Cilt-Rönesans, çev: E. Buğlalılar-B. Yıldırım, Phoenix Yayınları, Ankara, 2014, s. 34-35. Dahası dünyevi iktidarın zaten papa eliyle kuşandığı kılıcı yani dünyevi otoritesini ifa ederken yaptığı yanlışları yargılamaya yetkisi de papaya aittir.

⁶ Mairet, s. 217. Bu yaklaşımın mantığına göre, iktidar Tanrı'dan geldiğinde yani yönetime dışsal olduğunda atanmış olmakta dolayısıyla egemenlik inkıtaya uğramakta kendinden menkul –freestanding- olmamaktadır. Egemenlik ancak kendinin nedeni olursa anlam kazanır. Dindışı sağlanan güç devleti devlet yapandır. Bu görüşe göre teoloji politik bugünkü anlamda devletin oluşmasına engel olmuştur. A priori sunulan ve her şeyle olduğu gibi iktidarla da bağlantılı olan tanrısallık gündemden çıkınca aşkın değil içkin bir meşruiyet kaynağı ile egemene özerklik verilir. Egemenin Hıristiyan olması değil egemen olması birincildir. S. 218-219. Özellikle son cümle Hobbes'un kuramında bilhassa Leviathan'ın ikinci yarısında her satırda yankılanmaktadır. Kutsal ile ilişki aslında Hobbes tarafından tamamen kopartılmamakta zekice ters çevrilmekte geleneksel kutsal insan yapımı bir yapay kutsala bağlı kılınmaktadır. Ölümlü tanrının içkin aşkınlığı bu kutsallığı sağlar. Kuşandığı bu yapay kutsallık ise dünyevi iktidara “egemenlik” verir.

³ Mairet Gerard. *Padovalı Marsilius'tan Louis XIV'e Laik Devletin Doğuşu*, s. 227. (Devlet Kuramı, der: C. B. Akal, Dost Kitabevi, Ankara, 2000 içinde).

Kilise her türlü taarruza bu öğreti ile karşılık vermek istedikçe, dünyevi güçler, halkın dindar olmasının da zorlaması ile himayelerine aldıkları düşünürlerin kalemlerini kendi dünyevi kılıçlarının meşruiyeti için kullanmışlardır. Çünkü Kilise'nin geriletilmesinin sadece askeri, politik yollarla mümkün olmadığı acı tecrübelerle ortaya çıkmıştı. Papalığın dayandığı ve büyük desteği olan teolojik zeminin de ayağının altından kayması gerekmektedir.⁷ Bu koşullar muvacehesinde özellikle 13. asır gelip çattığında Kilise'nin siyasal iktidarı yara almaya başlamış, gittikçe güçlenen dünyevi otoritelerle giriştiği iktidar mücadelesi yüzünden tarafların kendilerini haklılaştırmak için kutsal kitaba başvurmasıyla siyasal düşünce teolojik bir dille yoğrulmuştu. Monarklar papadan bağımsızlıklarını kazanmak için kutsal kitaba müracaat ediyor ve kendilerine oradan meşruiyet devşirerek Kilise'yi aradan çıkarmaya çabalıyorlardı. Dünyevi otorite hem yukarıdan hem de aşağıdan argümanlarla, Kilise'ye karşı mevzisini tahkim ediyordu.

Bu noktada meşhur bir sima olan Dante pek bilinmeyen siyaset düşünürü kimliği ile karşımıza çıkar. Kiliseye karşı imparatoru savunan *Monarşi* adlı eserinde Dante, memleketi İtalya'daki kargaşanın sebebini, imparatorun gücünün Kilise'den geldiği fikrine bağlamıştır. Oysa papaların hiçbir dünyevi güçleri yoktur. Sorunların çözümü tek bir evrensel monarktır. Dante Kilise ile dünyevi güç arasında ayrım yapar. İnsanın iki nihai gayesi vardır: Bu dünyada ve öbür dünyada huzura kavuşmak. Birincisine imparatorun egemenliği altında diğerine ise Kilise'nin üyesi olarak erişmek mümkündür. Böylece imparator papa ile eşitlenmiştir.⁸

Ezcümle papalık, imparator ve yerel krallar arasındaki baş döndüren güç mücadelesi beklenmedik noktalara gitmiş evvela *potestas*ın krala papa aracılığı ile değil doğrudan Tanrı'dan geldiğine dair *kralların ilahi hakları öğretisi* papayı aradan çıkarmıştır. Asıl kritik adımı atılabilmesi için ise, *plenitudo potestatis*'in yani "biri Kilise tarafından

diğeri de Kilise için" kullanılan iki kılıcın yeniden tek elde ama bu sefer dünyevi otorite elinde birleşmesi için evvela ayrılması gerekmiştir.

Dante'nin çözümünü daha da radikal bir aşamaya taşıyan Padovalı Marsilyus (1275-1342) olmuştur. Marsilyus, *Barış Savunucusu* adlı eserinde Skinner'ın tabiriyle "büyük hayal gücü gerektiren bir sıçramaya sahip, basit ama cüretkâr" bir iddiada bulunur: Kilise mensupları kilisenin dünyevi bir zor kullanma yetkisi olduğunu savunmakla kurumun doğasını çarpıtmaktadırlar. İlginç olan kavganın vergi meselesi yüzünden çıkması ve teolojik bir boyut almasıdır. İtirazın altını dolduracak delil yine Hıristiyan inancından sağlanacaktır. Marsilyus'a göre, İsa Mesih Roma'nın vergi istemesi karşısında ne yapmaları gerektiğini soran havarilerine "Sezar'ın hakkını Sezar'a Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya verin" dediğine göre dünyevi yöneticilere mülk açısından bağlı olunması gerektiğini buyurmuş olmaktadır. Keza Pavlus'un var olan iktidarların mukadderat olduğu ve dünyevi iktidara isyanın kadere isyan olduğu sözleri de revaçtır. Marsilyus'a göre bu durumda kilise dünyevi zor kullanma gücünü havi bir kurum değil ancak Hıristiyanların gönüllü bir cemaati olabilir. Görevi de yalnızca dini öğretmektir.⁹

Bunlar, henüz öncü akınlardır. Asıl saldırı muhatabının kalbine yani *plenitudo potestatis* ilkesinedir. Papa yahut başka bir psikopos dünyevi otorite karşısına mutlak iktidar iddiası ile çıkıyorsa o hem akla hem de kutsal metinlere aykırı davranıyordur. Vardığı oldukça önemli bir sonuç zor kullanma yetkisinin iman sahibi dünyevi iktidarda olduğudur. Fakat asıl önemli olan bu gücü Kilise'den almamalarıdır. Dünyevi otoritenin yaptırım gücü dünyevi alanı da aşar ve artık Roma Psikoposu yani papa dahi olmak üzere¹⁰ din adamlarını atamaya, görevden almaya da teşmil edilir.¹¹

⁹ A.g.e, s. 38-39. Hz. İsa ve Pavlus başta olmak üzere meşhur dinsel ifadelerle atıf, zamanın ruhunun nasıl etkili olduğunu delildir. Oysa asırlarca orada öylece durmasına rağmen bu ifadelerden ziyade "kaynağını Tanrı'dan almayan hiçbir iktidar yoktur" gibi "auctoritas"ı müteal olana bağlayan düsturlar ön planda idi.

¹⁰ Düşünür bu ifadeyi kasıtlı kullanır çünkü papanın bütün Hıristiyan din adamlarının başı olmak bir yana sadece psikoposlardan bir psikopos olduğunu, değil dünyevi otorite, ruhbanlar üzerinde bile evrensel bir gücü olmadığını ima eder. Bu yaklaşımın ileride somutlaşacak milli kiliseleri öngördüğünü söyleyebiliriz.

¹¹ Skinner, s. 39-40-41. Yazara göre dünyevi iktidarın ya da iman sahibi yasa koyucunun de facto devam eden zikzaklı bağımsızlık mücadelesi, Marsilyus ile –en azından- İtalya sınırlarında de jure hale gelmiştir.

⁷ Nitekim Papa VII. Gregorius ve İmparator IV. Henry'nin mücadelesinde ikincinin düştüğü durum bunu doğrular. Halkın papadan yana tavır alması sonucu zor durumda kalan Henry, papanın kendisini affetmesi için günlerce soğuk havada çıplak ayakla beklemek zorunda kalmıştır. Bu anekdot papanın teolojik gücünü zayıflatmaksızın yapılan hamlelerin beyhude olduğuna işaret eden bir olaydır diyebiliriz.

⁸ Skinner, s. 36-37.

Böylece *plenitudo potestatis* iddiası klasik muhtevastından arındırılarak geçersiz kılınmıştır. Açıkçası bu *plenitudo potestatis*in ilga edilmesi değil, en sistemli ifadesini Hobbes'ta bulacağımız keskin bir ters çevirme marifeti ile el değiştirmesidir.¹² Marsilyus bu ilkeye saldırmakla, dinden bağımsız siyasal iktidara doğru Hobbes'un tamamlayacağı yürüyüşü tetiklemiştir. Siyaseti tanrısal temeline atıfta bulunmaksızın egemenlik ekseninde özerkliğini kavrayarak ele almak ve kendisi dışındaki her ilkedan azade şekilde tasarlamak için gereken şey dindışı bir toplum düşünemektir. Geleneğin büyüsunü bozan işte bu sihirli sözcüklerdir.¹³ Egemenlik fikri *auctoritas* ile *potestas* ayrımına son vermiş ve onları devlette birleştirmiştir. Orta Çağ boyunca aşkın olduğu iddia olunan meşruiyet artık gökyüzünden yeryüzüne yani insana indirgenmiştir. Padovalı'nın en önemli katkısı da bu olmuştur.¹⁴

Yolculuğun önemi uğraklarından Makyevelli ise hükümdarın devleti savaş ve fetih ile kurduğunu ve meşruiyetini gücünden aldığını söyleyecektir. Hatta meşruiyetin kendisi bile bizatihi silikleşir ve haklılaştırma zahmetine bile gerek duyulmaz. Siyasi bir eylem için meşruiyet aramak koşul olmaktan çıkmıştır. Egemen yalın ifadesi ile meşruiyetin *tecessüm* etmiş halidir, bir kurucudur. Mairet'e göre tam da bu noktada Leviathan'ın silüeti gözükür. Doğrulanmaya muhtaç olmayan doğrulanmanın kendisi yani meşruiyetin bizatihi kendisi olan bir ejdarha olarak belirir.¹⁵

¹² Kilisenin kendi dogmalarını çürüten yeni bilimsel gelişmelere yaptığı her hücumda, biraz daha kaybetmesi gibi, dünyevi iktidarlara giriştiği mücadelede yaptığı her hamle, ara sıra geçici-sınırlı zaferler kazandırmışsa da, bir şekilde kendi hâkimiyetine zarar vermiştir. Özellikle monarkların bu süreçte pratik hamlelerle yetinmeyip düşünsel saldırılarda bulunacak kalemler ile kılıçlarını destekleme tutumları sonuç getirmiştir. Kilise'nin teolojik argümanlara sarılması dünyevi iktidar yanlısı isimleri bu dogmalara yoğunlaşmaya neticede dogmaları ya inkâra ya da tevile sevk etmiştir. Neticede kalemi kırılan papalığın eksiksiz güç iddiası olmuştur. Bu da demektir ki, kilisenin iki kılıcın arasında bir de kalemi sokması gerekirdi. Hobbes'un bilgiyi devlete bağladığı ve Leviathan'ı bilen bir özne kıldığına dair değineceğimiz fikirleri çerçevesinde kapak resminde görünmese de zimnen kalemin de var olduğunu farz edebiliriz.

¹³ Mairet, s. 220-221. Egemenliğin *vacibül vücud* ya da *casua sui* gibi anlatılmasına dikkat ediniz. Dahası geleneğin büyüsunü bozan sihri, kendi büyüsunü yapmaktan imtina etmeyeceğini de Hobbes'un düşüncelerinde göreceğiz.

¹⁴ A.g.e, s. 226.

¹⁵ A.g.e, s.232- 233.

HOBBS, ÖLÜMLÜ TANRI, *PLENITUDO POTESTATIS*

Hıristiyan düşüncesi gibi İslam düşüncesinde de politik teolojinin müteâl olanı devreye sokarak suhuletle çözdüğü hatta çözülecek bir sorun olarak bile görmediği meşruiyetin, modernler için siyaset felsefesinin hayati bir meselesi olduğunu müşahede etmiş bulunmaktayız. "Ne zaman ve hangi otorite ile yönetim toplum üzerinde meşru otorite kullanılabilir?"¹⁶ şeklinde formüle edilen meşruiyet, ancak etkisini yitiren aşkın varlığın yerine yenisinin konulmasıyla ihdas olunabilecek mühim bir ilke haline gelmiştir.

Kozmosun düzenine yani *phusise* başvuru ile kurulan siyasetin yerine vahye yaslanan politik teolojinin de hükmünü kaybetmesi,¹⁷ artık ne doğa düzeninin ne Tanrı'nın etkinliğinin güven verici varlığının bizimle olmaması travmatik neticeler doğurmuştur. Descartes, Kopernikus devriminin kopardığı tespih yüzünden yitirilen düzen-sabite fikrini, tespihin ortalığa saçılan tanelerini, imame özne olmak kaydıyla bir araya getirerek yeniden tesis etmek istemiştir. Muhtemelen onun öz bilinç üzerinden varlığı temellendirmesine paralel şekilde, yeni kartezyen evrende *homo credens* (mümin insanın) kalıntıları üzerinde yükselen modern insanın kendi doğruları ve arzularıyla yaşayabileceği meşru bir matriksin/toplumun inşası için kolları sıvayan Hobbes olmuştur.¹⁸ Mutlak gücü haiz bir devlet fikrini kaçınılmaz görmeye sevk eden nedenler arasında din ve toprak meseleleri yüzünden çıkan *otuz yıl savaşları* ve İngiltere'deki iç savaş vardır.¹⁹ Bu yüzden Hobbes dini ve siyasal hususlardaki anlaşmazlık noktalarını irdelemiş ve parlamento ile kralın yaşadığı gerilimlerin, karga-

¹⁶ Heywood Anrew. Siyasetin Temel Kavramları, çev: H. Özler, Adres Yay., Ankara 2011, s. 49-50.

¹⁷ Russ Jacqueline. Avrupa Düşüncesinin Serüveni, çev: Ö. Doğan, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2012, s. 125.

¹⁸ Bize göre anlamlı olan bu hususa Gauchet temas eder. Modern öznenin doğuşu Descartes'in *ego cogitans*ına yani bilginin alanına hapsedilemiştir. Oysa doğumu en az onun kadar mühim bir özne de siyasal öznedir. Bu ise "bireyden başka bir şey yoktur" fikri ile Hobbes'un marifetidir. Bkz. Gauchet Marcel. *Yurttaşım Arayan Demokrasi*, çev: Z. Savaşçın, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 34.

¹⁹ Rogow, Hobbes'un insan ve toplumun din olmaksızın da beraber var olabileceğini dinin çözdüğü şeylerden daha fazla soruna sebep olduğunu düşündüğünü ileri sürer. Oysa Tanrı değil insan yarattığı Leviathan dinin sebep olduklarını da kapsayan tüm problemleri de çözecek kapasitedir. Rogow Arnold A. T. Hobbes, Norton Company, New York, 1986, s. 164.

şanın nedenlerinden olduğunu fark etmiştir. Kral Anglikan kilisesinin de başı idi ancak avam kamerası tarafından desteklenen bağımsız kilise cemaati yanlıları ve Presbiteryenler gibi bağımsız Protestan mezhepleri otoriteye direnmekte idiler. Bu mezhepler Anglikan Kilisesi'ni Roma Kilisesi'ne benzemekle eleştirip, kralın yetkisini doğrudan Tanrı'dan aldığı iddiasını reddediyorlardı. Sınıf çatışması ile de birleşen bu gerilimler tam da Hobbes'un tabiat halinin esinlendiği olgu olarak şiddetin, can ve mal kaybının aşırılıkla yaşandığı bir iç savaşa yol açtı. Sonuçta parlamento yanlıları galip geldi ve Leviathan'ın çıkışından iki sene evvel 1649 yılında kral idam edildi.²⁰

Bazı yazarların da belirttiği üzere, "Hobbes için tüm yaşanan çalkantıların özeti şu cümleye sığdırılabilir: insan insanın kurdudur!"²¹ O, işte bu tarihsel koşullar içinde "iç savaşın ölüm"²² olduğunu düşünecek ve insanları tabiat hali ile eş tuttuğu iç savaştan çıkarıp, bir daha oraya dönmelerini -kılıç zoruyla da olsa- temin edecek bir devlet tasarlamaya girişecektir. Hobbes'u inceleyen kendi yöntemini uyguladığımızda başlangıcı insan doğası ile yapmamız gerektiği anlaşılmaktadır. Kaldı ki Hobbes'un nominalist bir cisim teorisyeni olarak devletin temelindeki en küçük birim olan insana odaklanması normal görülmelidir.

İNSAN DOĞASI, TABİAT HALİ VE SÖZLEŞME

Düşünür, bileşik nesnelere en küçük öğelerine ayrılıp incelenmesini esas alan kartezyen ayrıştırıcı-birleştirici yöntemi siyasete uygular. Ona göre yapay bir insan olan devletin doğasını anlamak için, ilk olarak onun hem içeriği ve

hem de yapıcısı olduğunu söylediği insan²³ ele alınmalı yani evvela bütün atomlarına bölünmelidir.

Atomlara ulaşmak için, tabiat haline dönülmeli ve insanlar topraktan biten bir mantar gibi ele alınmalıdır.²⁴ Şayet insan doğası geometrik bir kesinlikle bilinebilirse savaş sebebinin kalmayacağı ebedi bir barışa ulaşılabilecektir.²⁵ Buna göre insan içgüdülerinin tesirindedir. İyi ve kötü hazza irca edilir. Bir insanın arzusunun yöneldiği şey onun için iyi, nefretini çeken ise kötüdür. İyi ve kötü zıftıdır, onları kullanan kişinin bakış açısından anlamlıdır. Mutlak iyi ve kötü hiçbir şey yoktur.²⁶ Ona göre eski filozofların savunduğu nihai amaç, *summum bonum* yani *en yüksek iyi* de yoktur. Mutluluk arzusunun bir nesneden diğerine sürekli ilerleyişidir. İnsanın gayesi iyi-ahlaki hayat değil güvenli bir hayattır. Hobbes insanın birincil güdüsünün, ancak ölümle sona eren sürekli ve durmak bilmeyen güç istenci olduğunu belirtir. Herkeste bulunan güç arzusu rekabete, düşmanlığa nihayet savaşa götürür. Zira birinin emeline ulaşması ancak diğerini öldürmesi ya da boyun eğdirmesi ile mümkündür.²⁷

Hobbes sade ve net konuşur. Ölüm ve yaralanma korkusu insanları ortak bir iradeye boyun eğmeye yöneltir.²⁸ Çünkü insanlar doğuştan eşittir ancak, eşitlik metafizik ve etik bir hakikat olarak değil birbirine zarar verme ve amaçlarına ulaşmanın eşitliği olarak düşünülür.²⁹ İnsanlar, sadece hayatta kalmaya çalışan, psikolojik güdülerinin sürüklediği canlılar olarak görülür, değerli ve anlamlı bir hayat sürmeyi de önemseyen ahlaki failer oldukları düşünülmez.³⁰ Eşitlikten amaçlarımızı

²³ A.g.e., s. 18.

²⁴ Hobbes, *De Cive*, çev: Deniz Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, İthaf Bölümü, 2007, s. 121.

²⁵ A.g.e., s. 107.

²⁶ Hobbes, *Leviathan*, s. 48. Bu mutlak izafiyet içeren cümleleri okurken ahlaki olay yoktur, olayların ahlaki yorumlanması vardır, hakikat yoktur perspektif vardır diyen Nietzsche'yi duymamak muhaldir. Hobbes en azından bunu ölümlü tanrı öncesi ile sınırlı tutarken Tanrı öldü diyen için "tüm değerlerin anlamını yitirmesi" kadar doğal, geriye kalan için ise dehşet verici bir şey yoktur. Nitekim tekml postmodern dünya tabiat halidir.

²⁷ A.g.e., s. 76. Dehşet verici yalnızlık ve soğukluktaki bu düşünceler köle efendi diyalektiği, güç istenci gibi aşına kavramları önceler gibidir.

²⁸ A.g.e., s. 77.

²⁹ Martinich A.P. T. Hobbes, çev: Akın Terzi, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2013, s. 166

³⁰ Uslu Cennet. Doğal Hukuk ve Doğal Haklar, Liberte Yayınları, Ankara, 2009, s. 134.

²⁰ Tannenbaum Donald G. - Schultz David. *Siyasi Düşünce Tarihi*, çev: Fatih Demirci, Adres Yayınları, Ankara, 2005, s. 200. Parlamentoda güçlü olan burjuva ekonomik ve mali kaynaklara hakim olduğu için savaşı parlamento kazandı ve halkın önünde yapılan bu idam Ebenstein'e göre tarihteki ilk burjuva devrimi idi. Yazara göre bu kralların ilahi hakları öğretisinin kralın kellesi ile birlikte yere yuvarlanması demektir. Kralın akabeti diğer monarklara siyasal otoritenin halka, toprağa Tanrı'dan ve cennetten daha yakın olduğunu öğretmiştir. Ebenstein William. *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, çev: İ. Özel, Şule Yayınları, İstanbul, 1996, s. 163- 164.

²¹ Kulak Önder. *Thomas Hobbes*, Siyaset Felsefesi Tarihi, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2013 içinde, s. 218.

²² Bkz. *Leviathan*, s. 18. Uyum-itaat sağlık, nifak-isyan hastalık, iç savaş ise ölümdür. Hobbes'un yapay bir insandan başka bir şey olmayan Devlet adlı büyük Ejderhannın esenliğine ışık tutacak hekim teşhisleri bunlardır.

erişmenin de eşitliği kanaati hâsıl olur ve aynı şeyi arzlayanlar arasında güvensizlik doğar. “En iyi savunma iyi bir saldırı”³¹ olduğundan güvensizlik duygusunu aşmak için mümkün olduğunca çok kimseyi devre dışı bırakmak gerekir. Böylece güvensizlikten de savaş doğar. Herkesi korkutmaya yetecek genel bir güç olmayınca bu savaş **herkesin herkese karşı sürekli savaştır**. Böyle bir savaşta adalete aykırı hiçbir şey yoktur. Zira yasa yoktur dolayısıyla doğru ve yanlış yoktur. Gerçek olan savaştır, savaşta ise cebir ve hile en büyük iki erdemdir. “Benim, senin” ayrımına yani mülkiyete de yer yoktur. Bu ortamda ne bilgi ne sanat, ne tarım, ne toplum vardır. Hobbes’un muhalled betimlemesiyle “hep şiddete uğrayarak öldürülme korkusu vardır ve *insan hayatı yalnız, yoksul, kötü, vahşi ve kısa sürer*.”³²

Hobbes’un, Leviathan’da “siyasal ittifaka dair kötümser bir antropoloji ile haklılaştırılmış nahoş bir görüş önerdiği”³³ sıklıkla ileri sürülen bir yaklaşımdır. Hobbes da, tam ifadesi “insan insanın Tanrısıdır ve insan insanın kurdudur”³⁴ olan ve daha çok ikinci kısmıyla maruf şiarını yüzümüze vurarak, bu algıyı pekiştirmektedir. Hobbes’un tabiat hali tasviri “felsefe tarihinde belki de en meşhur siyasal kâbustur.”³⁵ İnsanı kâbustan uyanmaya ve barışı aramaya iten bu hunharca yokluk içinde var olan tek şey **en büyük doğal felaket olan ölümlün**³⁶ korkusudur. Kılıcın zoru olmadıkça ahitler sözlerden ibaret olduğu ve kimseyi güvence altına almadığı için amacı bireysel güvenlik olan devlet kurulur.³⁷ Filozofun yine belgi anlatımıyla “herkesin hakkını, iradesini ve muhakemesini ona tabi kılmasıyla, tek bir kişi haline gelen bir topluluk, bir Devlet, Ejderha, daha saygılı bir ifade ile ölümsüz Tanrı’nın altında barışı borçlu olduğumuz ölümlü tanrı”³⁸ böylece yaratılmış olur.

Tabiat hali salt bir şiddet durumu olmayıp, keza çok sayıda farklı öznel-sübjektif anlayışın neden olduğu bir “anlamlar anarşisi” de içermektedir. Doğru kavramı dile getirecek bir otoritenin yokluğunda tabiat hali Babil kulesini andırır ve konuşulacak ortak bir terminoloji de bulunmaz.³⁹ Ancak objektif bir iradenin içini doldurduğu kavramlardan oluşan terminoloji ile insanlar “aralarındaki tek ortak kelimenin ölümlü tanrı olduğu bir dağarcığa” ulaşırlar.⁴⁰ Anla(ş)mamakta direnenler için ise kılıç yeterince ikna edicidir. Tanrı’nın sanatı olan tabiatın yapamadığını yani can güvenliğini, insanın Tanrıyı taklit ederek yarattığı devlet-ölümlü tanrı başaracaktır. Yeryüzünde benzeri olmayan, korkmayacak şekilde yaratılmış, altındaki her şeyi gören Leviathan⁴¹ politik bir makinedir, kadir-i mutlak bir iktidar teknolojisidir. Makine-devlet tam bir mistik bedendir.⁴² Buna göre Hobbes “modern siyaseti gerçek anlamda başlatan kişidir.”⁴³

Hobbes tanıklık ettiği çağının birbirine bağlı iki devriminden bilimsel olanına tüm benliği ile katılmıştır. Bu, kartezyen Galileocu mekanik evren anlayışıdır. Aristotelesçi teleolojik tabiat fikrinden sarfı nazar eden düşünürün, insanın doğal yapısı gereği toplumsal⁴⁴ olduğu anlamına gelen *zoon politikonu* hedef alması⁴⁵ bu nedenledir. O, kendi içlerinde hiçbir amaç taşımayan cisimlerin hareketlerinin, engel ile karşılaşmadıkça sınırsızca devindiği büyüsü bo-

³⁹ Tannenbaum- Schultz, s. 203.

⁴⁰ Geleneksel kavramların içinin nasıl boşaltılıp, tabula rasa kılınarak yeniden doldurulduğuna dikkat edilmelidir. Ölümlü tanrı, adalet, hak, ahit, doğru, yanlış, barış, savaş, erdem, madde, ruh, iyi, kötü gibi birçok mühim kavram müstakbel egemenin cephaneliğine-sadağına Hobbes tarafından özenle demirbaş kaydedilmekte ama bunun devlet peyda olduğunda egemen tarafından yapılabileceğini söylemektedir. Yani egemen bir gecede keskin “dil devrimi” yapmak zorunda kalacaktır. Dile/kamusa modern ceberut kürtajın postmodern ve daha rafine varyantı ise entertainment-sinema-moda endüstrisi tarafından ifa olunur. Secret/mahrem olması gerekeni sergileyen mankenlere artık **cesur** ve **melek** denmektedir.

⁴¹ Hobbes, Leviathan, s. 225.

⁴² Neocleous Mark. Devleti Tahayyül Etmek, çev: Akın Sarı, Nota Bene Yayınları, Ankara, 2015, s. 39.

⁴³ Mairet, s. 240.

⁴⁴ Aritoteles, Nikomakhos’a Etik, çev: s. Babür, Kebikeç Yayınları, Ankara, 2005, s. 17.

⁴⁵ T. Hobbes, De Cive, s. 22. İnsanın toplumsal bir hayvan olduğu yani topluma girmeye potansiyelini gerçekleştiremeyeceği kadim siyasetin temel düsturudur ki bu Hıristiyanlıkla birlikte “kilise dışında kurtuluş yoktur” formülü ile mümin bireyin fitratına uygun bir hayatı, ancak kendisine kılavuzluk edecek evrensel bütün içinde sürdürebileceği kanısına dönmüştür. Hobbes ise insanın topluma meyyal olduğunu reddeder. İnsanların bir araya gelmeleri sadece tesadüftür. Biz diğerlerinin arkadaşlıklarını, sevgilerinden ziyade onlardan gelecek şan ve yararın peşindeyizdir. Sosyalleşmek sevgiden çok korkudan kaynaklanan “politik olan” bir ilişki biçimi doğurur. Hissiz, mekanik, atomcu insan doğası yorumlamaları için bkz. s. 21-32.

³¹ Martinich A.P. T. Hobbes, Macmillian Pres, New York, 1997, s. 228.

³² Hobbes, Leviathan, s. 92-96.

³³ Corcuff Philippe. Siyasetin Büyük Düşünürleri: Siyaset Felsefesinde Eleştirel Güzergâhlar, çev: Aziz Ufuk Kılıç, Versus Yayınları, İstanbul, 2008, s. 28.

³⁴ Hobbes, De Cive, s. 1. Ona göre, barış ortamının ilkeleri olan adalet ve yardımlaşma bakımından insanlar Tanrı’ya benzerler. Demek ki, tabiat halinde insan bile olamayan kurtlar, devlette Tanrı’ya yaklaşacaklardır.

³⁵ Thompson David. Siyasi Düşünce Tarihi, çev: A. Y. Aydoğan, H. Yılmaz ve diğerleri, Şule Yayınları, İstanbul, 2000, s. 66.

³⁶ Hobbes, De Cive, s. 42.

³⁷ Hobbes, Leviathan, s. 127.

³⁸ A.g.e., s. 130. Ancak hümanizm yani söz konusu olan insanı Tanrı’nın yerine geçirmeye ölümlü tanrı da çarpmısa gerilmekten kurtulamayacak bir teferruatır.

zulmuş bir doğa görüşünü benimsemiştir.⁴⁶ Leviathan zaten bu hareketin önüne engel koyma çabasıdır. Yani Aristoteles'in içsel bir temayülle iyi hayata erişmek için organik bütüne doğal olarak katılan toplumsal hayvanına karşı Hobbes, sınırsız ve rasgele kör hareketin önüne engel çıkararak düzen vermek ister. Hareketin yerinden oynattığı taşları yerine oturtmak Leviathan vesilesiyle mümkün olacaktır. Tabiatın kaldırılan büyü, gizem, kutsallık devlete aktarılarak saldırganlığı yücelik hissi güçlendirilecektir. İkinci devrim ise yükselen yeni sınıfın parlamentoda edindiği gücü mutlak monarşinin gücünü sınırlamak üzere kullanmak istemesi idi. O, burada muhafazakâr davranmış⁴⁷ ve bu talebi kaos nedeni addedip entelektüel mücadele başlattığı gibi, buna yeltenenleri bastırılmaya müstahak saymıştır.

Ona göre, egemen gücü elinde tutan kutsal kitabı kendi seçtiği rahipler aracılığıyla yorumlar. Hıristiyan devletlerde ruhani ve dünyevi işlere dair kararlar sivil otoriteye aittir. Egemen kilisenin başıdır. Zira Hıristiyan Kilisesi ile Hıristiyan devleti bir ve aynı şeydir.⁴⁸ Kilise, buyruğu üzerine toplanıp, izni olmadıkça toplanamadıkları bir egemenin kişiliğinde birleşen, Hıristiyan bir topluluktur. Cismani egemenden izinsiz bir toplama, yasadışı olduğu gibi izin verilmeyen bir kilise de yasadışıdır. Bütün Hıristiyanların itaate yükümlü oldukları evrensel bir kilise yoktur, çünkü bütün devletlerin tabii olduğu tek bir devlet yoktur. Dünyevi ve ruhani yönetim, insanlar çift görsün diye uydurulmuş iki sözdür. Yönetici bir olmalıdır aksi takdirde iç savaş yani ölüm kaçınılmazdır. Kilise'nin çobanları cismani çobanlara ram olmalıdır.⁴⁹ Bu Hobbes'un çareyi "tüm şeyleri Sezar'a vererek"⁵⁰ çözmekte bulması demektir.

Birlikten kuvvet doğacağı hususunda şüphesi bulunmayan Hobbes için elbette kuvvetler ayrılığı söz konusu bile olamaz. Onun kurduğu sistem, egemenin karşısında gücünü Tanrı'dan aldığı ileri sürerek onu sınırlamaya kalkışacak bir otorite belirirse, kâğıttan bir şato gibi⁵¹ dağılacaktır. Hobbes, yurttaşlık ile dindarlığın çatışmadığını göstermek ister. Bu sebeple dinin özünü hayli basite irca eder. "İsa Mesihtir" sözü selamet için yeterli olacağından bunu benimseyen bir devlete itaat elzemdir.⁵² Bu nedenledir ki "tebaa vicdanına değil egemene itaat etmelidir" emri Leviathan'ın kategorik buyruğudur. Hıristiyan biri için endişeye mahal yoktur⁵³ çünkü Anglikan kilisesinin başı olan kralda ruhani ve cismani güç bir kez daha birleşmiştir. İnsanların birliği, can güvenliği hatta inanacakları kilise, mezhep ve akidelerin meşruluğu egemenin onayına verilmek suretiyle *corpus mysticum* yani Kilise'nin yerine, sekülerleştirilmiş ama efsunundan taviz verilmemiş *corpus politicum* devredilmiştir.⁵⁴

Leviathan'ın yokluğunda var olmayan sadece emniyet, huzur, barış değildir. Devletin bulunmadığı yerde bilgi de mümkün değildir. Bilgi siyasal düzenle birlikte söz konusu olur. Bacon'un sekreterliğini yapmış Hobbes'un bilgi, güç, iktidar, tahakküm ilintisi kurmaması ve "iktidar bilgidir ve epistemoloji sorunları siyasal iktidar sorunlarıdır"⁵⁵ kanısını taşımaması beklenemez. Kısacası aralarında bilginin güç, gücün bilgi temin ettiği sembiyotik bir ilişki mevcuttur. Böylece devlet bilen özne olarak belirir.⁵⁶ Bu, rasyonel yön olan egemenin siyasal bedeni kontrol edeceği anlamına gelir.⁵⁷ Tabir yerindeyse egemen düşünmekte, uyruklardan oluşan beden ise yer kaplamaktadır. Öyle ki Leviathan gücünü bilgiyi üretme ve düzenleme tekelinden devşirir. Hatta bu tekel dünyevi işleri aşip uhrevi alana da teşmil kılınp, "kılıç ihtilafına son vermek"⁵⁸ isteyen fi-

⁴⁶ Ahmet Cevizci, *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul, 2012, s. 461-462.

⁴⁷ A.g.e., s. 463. Hobbes düşüncesini güçlendirmek için şu soruları sorar: Bir kral tebaası tarafından öldürülebilir düşüncesi yüzünden kaç iyi insan öldürülmüştür? Kaç insan katledilmiştir? Krallar toplumun efendisi değil hizmetçisidir fikri yüzünden kaç insan öldürülmüştür? Kralın buyruklarının adaletine, yurttaşların karar vereceği fikri yüzünden kaç isyan çıkmıştır? O, bunların olmadığı çağları özler ve o günleri altın çağ olarak niteler. Hobbes, *De Cive*, s. 9-10.

⁴⁸ Hobbes, *De Cive*, s. 282.

⁴⁹ Hobbes, *Leviathan*, s. 325-326. "Tanrı'dan gelmeyen iktidar yoktur" ifadesinin kafir yöneticiler için söylendiğini öyleyse Hıristiyan egemenlere boyun eğmenin şart olduğu şeklinde tevili için bkz. s. 343-345.

⁵⁰ Pabel Hilmar, *Give to Caesar that which is Caesar's: Hobbes's Strategy in the Second Half of Leviathan*, *Journal of Church & State*, Spring 1993, vol. 135, Issue 2, s. 335. "Bulması" dendi ama bizce doğru olan "aradığı ile kalmasıdır". Marsilyus'ta olduğu gibi Hobbes'un da "Sezar'ın hakkı Sezar'a" ifadesini kullanması için bkz. Hobbes, *De Cive*, s. 154. Hobbes egemene uymayı, onun ilahi yasalara uyması koşuluna bağlansa da, ilahi yasayı yorumlama hakkı egemende olduğu için, bu koşulun beyhude olduğu izahından varestedir.

⁵¹ Ağaogulları M.A. - Akal C.B. vd. *Kral Devlet Ya da Ölümlü Tanrı*, İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s. 245.

⁵² A.g.e., s. 251-252.

⁵³ Martinich, çev: Akın Terzi, s. 132.

⁵⁴ Neocleous, s. 27.

⁵⁵ A.g.e., s. 84.

⁵⁶ A.g.e., s. 71.

⁵⁷ A.g.e., s. 83-84. Yazarın ilgi çekici bir iddiası, Hobbes'un -Descartes'in yöntemi- bizzat kendisinin kurucu otoritesini fark edemediği siyasal düzeni biçimlendirirken kullanmasıdır.

⁵⁸ Hobbes, *Leviathan*, s. 315.

lozofumuz tarafından Tanrı'ya nasıl tapılacağına kararını bile egemenin ilmine tevdi edilir. Çünkü tabiat halinde insanların Tanrı'ya dair saçma fikirlerinin ve ibadetlerinin devlete sızması tahammülfersadır, Tanrı'ya saygısızlıktır. Bu durumda hem dünyevi hem ilahi yasaların yorumlanması egemenin uhdesindedir ve Tanrı ne buyurursa egemenin ağzından buyurur.⁵⁹

Muhakemenin vardığı aşama ilginç ancak çalışmamız için hayattır. Hobbes ölümlü tanrı ile Tanrı'nın oğlunu özdeşleştiriyor gibidir. Tanrı, ölümlü tanrıda *tecessüm* etmekte ve kendisi hakkında konuşmakta, kendini açmakta, kendisine nasıl ibadet edilmesi gerektiğini bildirmekte, Tanrı'nın vahyini getiren elçi değil Hz. İsa gibi bizzat Tanrı'nın kelamı/logos olmaktadır. Böylece Batı'nın ruhani otorite-dünyevi otorite mücadelesi ile meşbu siyasal düşünce sergüzeşti, Hobbes'un tabloyu baş aşağı çevirmesi ile fikirlerin artık buradan yayılacağı mühim bir ana istasyona ulaşır. Kutsal emanet *plenitudo potestatis* son derece sistemli bir felsefi muhakeme neticesinde ilahi sıfatları haiz *Tanrı Devlet*in ellerine teslim edilmiş olur ki, onu tanrısallaştıran da bizatihi bu zilyetliklerdir. Defaatle belirtildiği üzere burası tam da modern ulus devletinin "ufkumuzu kapatacak haşmette" belirdiği yerdir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Çalışmanın bu bölümünde metaforla konuşmayı seven bir düşünürün fikirlerini biz de mecaz ve teşbihlere başvurarak "bugünkü aklımızla" değerlendirmeye çalışacağız.

Hobbes'un düşüncelerinden zamanın koşullarını da dikkate aldığımızda edindiğimiz intiba, *homo credens*in kitleler halinde ölümü ya da ağır yaralanması ile neticelenen altüst oluşun ardından doğan bireyin, "baba" ocağı yerine Hobbes tarafından apar topar Leviathan'ın avlusuna terk edildiğidir. Henüz körpe olan modern bireyin akıl sağlığını/güvenliğini Descartes *ego cogitans* ile (düşünen öznenin öz bilincine yaslanarak) temin etmeye çalışırken, can güvenliğini ise Hobbes,

Leviathan ile sağlamaya çalışmıştır.⁶⁰ Tanrı'nın sağladığı ontolojik-dikey güvenlik, rahim yitirilince, yeni doğan bu çocuk hayatı uğruna, bir süre sığıntı olacağı bu çatıya razı olmuştur. Yani birey kendine yeter hale gelene kadar Leviathan onun velisi ve velinimetidir. Burada Taylor'un modern paradigmanın hiçbir ontik öge içermediği iddiasının yanlış olduğu, bu ögenin artık kozmos ya da Tanrı değil biz insanlara aktarıldığı düşüncesi mühimdir.⁶¹ İnsan kendini artık verili düzendeki yerini bulmaktan ziyade evrenin içinde kendisinin tefriş ettiği yeni bir mekân bulmaya adar. Burada Tanrı'ya isyan izlenimi veren bir tutum varsa da, bu (Hobbes'un yaptığı gibi) onu taklit etmek şekline sokuşarak Tanrıya itaatin yeni bir yolu da bulunmuş olur.⁶²

Tabiat hali "mış gibi" kurgulanarak, devlet ve sözde medeni hayat gerçek kılınmak istenmiştir. Bu aynen Baudrillard'ın Disneyland çözümlemesi gibi değerlendirilebilir. Disneyland, ona göre, Amerika'nın bütünüyle Disneyland olduğunu gizlemek için vardır. İşbu hayal alemine (*neverland*) girip çıkmak, gerçek hayata döndüğünüzü sanmanızı temin eder. Buna göre tabiat halinin katastrofik tasviri; asıl doğa halini, herkesin herkese karşı savaşını, sonsuz sahip olma hırsını, cebir ve hilenin erdem olduğunu, kurtların kol gezdiğini gizlemek suretiyle olanı meşrulaştırmak ve o zamanların merkantalist yağmacılığını şimdinin emperyalist talanını örtbas etme girişimidir. Hobbes'un tabiat haline örnek olarak asırlarca gözlerini kırpmadan katledip zenginliklerini Avrupa'ya akıttıkları Kızılderililerin hayatını göstermesi de manidardır.⁶³ Düşünür, tabiat halini öylesine karamsar betimler, yüreklere öyle korku salar ve işleri öylesine içinden çıkılmaz gösterir ki, "bizi ancak bir Tanrı kurtarır" hissi kalpleri doldurduğu anda Leviathan bir **deus ex machina** olarak belirir. Leviathan kendinden aşağıdaki her şeyi görmekte,⁶⁴ ülkenin bütün

⁵⁹ Mülkiyet fikrinin Hobbes'ta nüveleri görüldüğü kabul edilir. Ancak mülkiyet henüz egemenin dudakları arasından çıkanlara bağlı olduğundan Locke'un devreye girmesini beklemek gerekecektir. Dolayısıyla burjuvanın önce canını sonra malını emniyete aldığını söyleyebiliriz.

⁶⁰ Taylor Charles. *Seküler Çağ*, çev: D. Körpe, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014, s. 197.

⁶¹ A.g.e., s. 137.

⁶² Hobbes, *Leviathan*, s. 95.

⁶⁴ Neocleous, s. 90.

⁵⁹ Hobbes, *De Cive*, s. 222-223.

ufkunu kaplamakta, kendisinin dışında bir mekânın varlığını karartmaktadır. Plotinus'un *Biri* gibi egemenin ışığının eriştiği yerlerin ötesi karanlık yani tabiat halidir. Hobbes, sanki Kopernikus benzeri bir muhakeme ile bütün Hıristiyan ümmetini Kilise yörüngesinde döndürmeye çalışacağımıza, milli kiliseleri milli krallıklar etrafında döndürmek daha ekonomik der gibidir.

Monarşiyi desteklemeyen ve isyanı lanetlemeyen bir sayfanın dahi olmadığı⁶⁵ Leviathan'da "büyük bilgisizlik ve korku argümanı"⁶⁶ aracılığıyla *res extensa* (yer kaplayan) olduğu kadar *res cogitans* (düşünen) olan bir devlet yaratılır. O, bütün değerlerin izafi olduğu savaş ortamında, insanları tek objektif duygunun yani korkunun yardımı sayesinde (*ictimai*) boş mukaveleyi imzalamaya ikna eder. Çokluk, temsil edenin birliği sayesinde tek bir kişi olur yani ölümlü tanrıya eriyerek "fena" bulur ve tabiat halinde fiziken ölmek yerine toplumda medeni ölümü tercih eder. Fakat Hıristiyanlıkta Tanrı'nın krallığına, Tanrı sevgisi ve müminlerin birbirlerine muhabbeti ile girilir iken, *Tanrı Devlet*e birbirlerinden ve ölümlü tanrının korkusu ile girilir. Oysa "namazımız ve ibadetlerimiz, hayatımız ve ölümümüz âlemlerin rabbi Allah içindir,"⁶⁷ hiçbir ölümlü (tanrı) için değil. Ölüm korkusunu bu kadar merkeze almak, sadece korkusunu değil, "diriliş ve ebedi hayat vaadi ile Yunan felsefesinin başaramadığı şeyi yani ölümün kendisini de yenmeyi sağlayan"⁶⁸ semavi dinlerden yüz çevrilmesi nedeniyledir. Allah'tan hakkıyla korkanlardan oluşan bir toplumun ontolojik güven hissine kıyasla tabiatı amaçsız bir kaos olarak görenlerin duyduğu korku ve boşluk hissini ölümlü tanrı ile de giderilebilmesi kuşkuludur. Nitekim modern bireye Leviathan putu da yetmemiş, yenemediği korkusunu unutturacak zevklere yönelmiş, gezegen toplu halde Alamut kalesine çevrilmiştir. Ne yazık ki "yaşadığımız olağanüstü hal istisna değil kuraldır"⁶⁹ ve insanlığın vasatı haline getirilmiştir. Tabiat halinden topluma sıçratan korku artık medya ile simüle

edilmektedir.⁷⁰ Olağanüstü hale/istisnaya "karar" verenler ise küresel tabiat halini rasyonelleştirenlerdir.

Devletin bilgiye sahip olması burada daha anlamlı bir hal almaktadır. Korku/güvenlik paranoyası evrenselleştirilerek Hobbes'un kurguladığı tabiat hali gerçek kılınmış, mobilize edilmiş ve kitlelere hemen yanı başımızda olduğu hissi zerk edilmiştir. "Aklını kullanma cesaretini gösterip" pastoral iktidarı bir kenara atarak, sürüden ayrılan aydınlanma öznesi, prometeustan aldığı ateş ile aydınlandıkça evrenin esrarını çözeceği ve korkularından sıyrılacağı zannına kapılmıştır. Mamafih dünya cenneti inşa edecekken hiç olmadığı kadar korku ile yüzleşmiştir. Bu korku/kaygı onu geç kapitalizmin küresel mantığı, post-fordist, post-endüstriyel, post-modern daha acıklısı *post-human* evresindeki (yüzlerce elinde yüzlerce kılıç tutan) Leviathan'ın ismi var cismi yok (Hobbes'ta ismi de cismi de vardı) sürümünün sürüsü kılmıştır. Bu arada mağarada atmasına izin verilen ileri geri birkaç adımı/voltayı yine Hobbes'un icadı olan negatif özgürlük zannetmesi sağlanmıştır.

Mihaniki olarak oradan oraya savrulurken çarpışan atomların birbirlerini yok etmelerini önlemek gayesiyle aralarına konulan Leviathan, *perpetum mobila*⁷¹ önündeki engel olması hasebiyle makine-insanların hareketini emer ve kendisi için sonsuz devinim kaynağı kılar. Elbette Hobbes'un onu ölümlü tanrı olarak adlandırması ve nihayetinde zeval bulacağını kabul etmesi kendisini oluşturan atomların devinimi yahut "asabiyesi" kadar hareketini-ömrünü sürdüreceği anlamına gelebilir. Asabiye söndüğünde devinimi harlayan ve yapay bir insan olan dev makinenin ömrünü uzatan

⁶⁵ Martinich, Çev: A. Terzi, s. 246.

⁶⁶ A.g.e., s. 237.

⁶⁷ En'am Suresi, 6/162

⁶⁸ Ferry Luc. Gençler İçin Batı Felsefesi, çev: D. Çetinkasap, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011, s.80.

⁶⁹ Neocleous, s. 18.

⁷⁰ Küresel terör (korku) ve teröristler marifeti ile patlatılan kuleler, kelle kesilen görüntüler, Paris'in ortasında canlı yayında katledilen masum siviller ile pornografik bir şiddet "pazarlanmakta" böylece dünyanın bir kısmı tabiat halinde yaşayorken (yaşanan trajediyi ekrandan izleyerek) onlar gibi olmakla katarsis yaşayan insanlar hallerine şükretmektedirler. Ege denizinde boğulan bebeğin görüntüsü ile oluşan cüzi vicdan uyanışının hemen ardından Paris'te saldırı yaşanması, insanların "küresel korku" paranoyası ile tekrar mağaralarına uslu uslu dönmelerini suhuletle sağlamıştır. "Tabiat halindeki ilere acımayın, aranızda almayın, güvenmeyin" mesajı Hobbes'un dahi aklına gelmeyecek kıvraklıkla verilmiştir. İnsanlığın bu kadar mağara adamı olduğu başka bir çağ zaten hiç olmamıştır.

⁷¹ Hararı Yuval Noah. Hayvanlardan Tanrılara Sapiens: İnsan Türünün Kısa Tarihi, çev: E. Genç, Kolektif Yayınları, İstanbul, 2015, s. 358. Kavram, Leonardo da Vinci'nin ortaya attığı, ilk hareketi verildikten sonra durmaksızın enerji üreten makineye verilen isimdir.

ise, korkunun asla sona ermemesini sağlamaktır. Yani çare sürekli yeni korku objeleri korku kaynakları bulmaktır. Bunun yegâne yolu da insanların sadece Allah'tan yeterince korkmamalarını (ve sevmemelerini) sağlamaktır. Kaldı ki Hobbes da huzur, güvenlik, barış için Tanrıdan değil ölümlü tanrıdan korkmanız yeterlidir demeye getirmişti. Korkuya okuyucuya bıkkınlık derecesinde (bizim de ayak uydurduğumuz) bir vurgu olduğunun farkındayız. Ancak konunun uzmanlarının “korku ve ben ikiz doğduk” diyen bu filozofa ayırdıkları sayfalarına “Hobbes’un korku salan hikmeti”⁷² başlığı atıyor olmaları yahut korku ve tabiat hali ikilisini *ilk günaha* benzetmeleri⁷³ bu durumu mazur göstermelidir.

Hobbes mutluluğun, arzunun bir nesneden diğerine sonsuzca ilerleyişi olduğunu ve gözünü ancak Leviathan'ın doyuracağını söylüyordu. Fakat siyasal, kültürel, etik hata varoluşsal olanın dahi ekonomik olanda ihata edildiği günümüz tüketim toplumunun mensupları, arzu endüstrisi aracılığı ile sürekli “başkalarının arzuladığı nesnelere arzulamaya” kısıktırıldıkları için sorun baş göstermektedir. Arzunun (talebin) sınırsız olduğu yerde “vicdanları *anoreksiyadan* ama mideleri/ruhları *bulimiyadan* muzdarip”⁷⁴ homojen milyarlar, sanki üretim bandından çıkmışçasına (çoklukta birlik öyle değil böyle olur dercesine) kıt olan kaynaklara saldırıyorsa ne olacaktır? Leviathan bile arzuyu teskin edemeyecek -muhtemelen etmek istemeyecek zira zorunlu sonucu olduğu paradigmanın mantığı onu da çarkın içine alacaktır. Hobbes'tan beridir bireyin iştahının yöneldiği her şey ve onu elde etme yolları biricik *iyi* olduğuna göre çare arzuyu sınırlamak yerine talebi çoğaltmaktır. Bu ise sorunu derinleştirip, etik boyutun da aşılıp ontolojik bir aşamaya taşınmasına neden olur çünkü evrenin

kaynakları sınırsız değildir. Dünya savaşlarından, holocausttan, atom bombasından sonra nezuher bir gerçek daha teoriye darbe vurmaktadır: gezegen sıfırı tüketmenin eşiğine gelmiştir. **Tenzili ayetlerini** daha başlangıçta tahrif edenler bu defa da (Tanrı'nın matematik dille yazılmış diğer kitabı dedikleri) **tekvini ayetlerini** tahrif etmişlerdir. Hobbes bir modern olarak hala kurtarılacak şeyler olduğunu düşünüyor ve selameti Leviathan'da arıyordu. Postmodernlik ise *homo consumer* (tüketici insan) yani özne değil nesne olan insanların dünyasında, kurtuluşun olmadığını değil, aslında kurtarılacak bir şey kalmadığını söyleyecektir.⁷⁵

Hobbes koşulların dayatması sonucu, “Tanrı yoksa bile onu yaratmak gerekir çünkü (ölümlü) tanrı yoksa her şey mubahtır” hissine kapılmış olabilir. Böylece Tanrı'nın *Imageo Dei* ile eşref-i mahlukatı yaratması gibi, özne tabiatı taklit ederek ölümlü tanrıyı yani kendi yaratıkları arasındaki en şerefli varlığı yaratmıştır. Zaten filozof henüz Leviathan'ın ilk sayfalarında Leviathan'ın kuruluşunu “Tanrı'nın yaratılıştaki buyurduğu, Fiat veya insanı yaratalım”⁷⁶ emrine benzeterek zihnindekini açığa vurur.

Fârâbî gibi düşünürlerimizin de paylaştığı iyi bir hayatın iyi bir devlette yani müntesiplerinin tohumlarının serpileceği ve yeşereceği toprak olarak organik devlet fikri terk edilmiştir. Artık insanların, Aristotelesçi anlamda bir mutlu-iyi hayatın veya dinsel anlamda ahiretin tarlası niteliği ile ebedi saadete eriştirecek bir hayatı tecrübe etmeleri zihar uzak ihtimaldir. Kutsal gök kubbeden nazil olanın toprağı/kültürü beslemesi ile müntesiplerinin kemale ereceği organik bir bütün⁷⁷ arzusu, ütöpik, anakronik hatta “açık toplum düşmanı” olma ithamını getirecektir. Halbuki doğduğu anda ana rahminden toplumun rahmine yerleşen (potansiyel) insan bil fiil olabilmek için bu yeni rahmin kalitesine, hakikaten rahim olmasına muhtaçtır. Onun anne karnında beslenmesini sağlayan göbek bağı

⁷² Gillesspe Michael A. *The Theological Origins of Modernity*, The University of Chicago Press, Chicago, 2008, s.257-254.

⁷³ Levine Andrew. *Engaging Political Philosophy: From Hobbes to Rawls*, Blackwell Publishers, Massachusetts, 2002, s. 11-12. İlk günah teşbihinden çıkarılan yorum dikkate değerdir. Yazara göre, ilk günahın sebep olduğu düşünün doğamız ancak bu durumun kendisine saygısızlık olduğu Tanrı'nın inayeti ile girebileceğimiz Tanrı krallığında felah buluyorken, Hobbes versiyonunda savaşa yol açan ilk günahın kaçınmak Tanrı'nın hatırı için değil bireysel çıkarımız içindir. Derdine çare bulması gereken Tanrı'da fazla insanın kendisidir. s. 12.

⁷⁴ Brune François. *Tek Gerçeklik Yeni İdeoloji, Taarruz, Eğlendirerek Hükmetmek* içinde, çev: Y. Polat, Heretik yayınları, Ankara, 2013, s. 90-91. Yazar bulimiyaya ile sürekli yeme, tüketme hastalığını kasteder.

⁷⁵ Eagleton Terry. *Tanrı'nın Ölümü ve Kültür*, çev: S. Dingiloğlu, Yordam Kitap, İstanbul, 2014, s. 243.

⁷⁶ Hobbes, *Leviathan*, s. 18. Anladığımız kadarıyla bu “kûn feyekûn” demektir.

⁷⁷ Farabi'nin “en üstün iyiliğe ve en büyük mükemmelliğe erdemli bir şehirde ulaşabileceği” kanaati İslam siyaset geleneğinin modernlerin pek hazzetmediği “ahlaken mükemmeliyetçi ve organik” bir siyaseti öngördüğünün işaretlerindedir. Bkz. Farabi, *İdeal Devlet*, çev: A. Arslan, Vadi yayınları, Ankara, 1997, s. 99-100.

artık topluma bağlıdır. Toplum, bebeğin helal süt emmesi, ahlaken olgunlaşması için rahim olmalıdır. Leviathan'ın modern somut veya postmodern soyut türlerinin **rahim** özelliği taşımadığı tecrübe ile sabittir. Yapay rahme sevginin değil korkunun suni ilkağı ile yerleştirilen ve cendereye alınan bireylerin maddi açıkları görünüşte doyuruluyor gibi gözükse de, ruhlardaki boşluk **rahman ve rahim** olanın boşluğu olduğundan hiçbir şey yeterli gelmemekte, "hel min mezid (daha yok mu?)"⁷⁸ diye oradan oraya saldıran bireyler ve devletler insanlığı madden ve manen tüketmektedir. Demek oluyor ki vaad edilen dünya cenneti ama vaki olan İrem'dir.

Hobbes "Tanrı'nın egemenin ağzından buyurduğunu" söyleyerek keskin bir ters çevirme ile kilisenin uygun gördüğü kralın ve din yorumunun değil artık egemenin uygun gördüğü dinin, mezhebin ve din adamının meşru olduğunu öne sürmüştür.⁷⁹ Onun kuramı, temeline demokratik bir öncül koyulmuş gibi görünse de demokrasi olmadığı gibi, aşağıdan yukarı bir temellendirme kullanıldığı için laik olmuş değildir. Bilakis bu teori dinle devleti ayırmaktan çok, dini egemenin boyunduruğuna vermesinden mütevellit geleneği tersine çeviren bir *bizantinizm*dir, *sezaropapizm*'dir. Buna göre tek Tanrı'nın evren üzerindeki mutlak hâkimiyetinin yansıması mutlak monark olmuştur. Tanrı'nın mülkünde la yüsel ve kendi koyduğu yasalardan muaf olması yani yasaları askıya alması, olağanüstü hale karar verip, mucize gösterebilmesi gibi, egemen de Tanrı gibi yasalardan muaftır ve dünyevi anlamda mucize gösterebilir.⁸⁰ Çünkü yasalar zaten onunla kaimdir.

Elbette **tarikle selfie çekilemez** ve aramızda Nietzsche olmadığına göre dehamız burun deliklerimizde değildir. Fakat çöküşün ayyuka çıkan kokusunu almak, olanın olması gereken olmadığını sezme için buna ihtiyacımız da yoktur. Çünkü dü-

şünürümüz kendi zamanlarının her parlak çocuğu gibi, tecrübe ettiği karamsar ama tarih zaviyesinden olumsal olan yerel koşullar içindeki güç mücadelesinin, destekledikleri şahıs veya dünya görüşü lehine sonuçlanmasına matuf indî fikirler geliştirmiştir. Ancak bunların soyutlanarak evrensel siyasal doğrular, meta-ideolojiler haline getirilmesi insanlığa "Leviathan(lar) dışında selamet yoktur" duygusunun aşılmasına yol açmaktadır. Kısacası "dil oyunlarından bir oyun olan" paradigma, "lingua franca" haline getirilmektedir. Ulus devlet/ulusal kilise sınırları içerisindeki bir *plenitudo potestatis* tasavvurunun haleflerince diğer ülkelere taşınmasının dünyayı "ölümlü tanrıların savaş arenasına" çevirdiğinin kanıtı son üç asırda yaşananlardır. Hareketlerinin önünde engel bulunmayan bu tanrıların arzuları sonsuzca bir nesneden (sömürgeci) bir nesneye (hammaddeye) teveccüh edince, beynelmilel tabiat hali insanlığın akıbeti olmuştur. Her nesnenin bir bitiminin olduğu, arzuya ise hudut çizilmediği çağ çoktan Rubiconu geçmiştir. Zira takıntılı bir biçimde **egemenlik** denilen **tanrı parçacığının** peşinde koşarken Hobbes ve diğerlerinin ıskaladığı hayati incelik, Tanrı'nın Adaletinin kendi koyduğu yasayı çiğnemesinin onu adaletsiz kılmasından değil, bizatihi mahza (büyük harfle) Adaletin kendisi olmasından ileri geldiğidir.

Siyaset, bilgi, ahlak ve estetik tedricen aşkınlıktan koptuktan sonra nihayet evrim ile varlık da yaratıcıdan kopmuştur. Hıristiyan ve İslam dünyası için tefrik edilmesi düşünülemeyen din, ahlak, siyaset ve hukuk ayrılığı ahlak-küremizi kutsalsızlaştırmıştır. "Dinen günah olan ahlaken ayıp, hukuken suçtur" silsilesi dağılmıştır. Bütün bu safahatın salt batı dünyasının tecrübesi olduğu zandan ibarettir. İslam dünyasına yansımaları İslam düşüncesi süzgecinden geçmeden, imbiğinden süzülüp rafine olmadan, siyasal-askeri güç dengesi yüzünden metazori ve aşağılık hissi içerisinde vuku bulmuştur. Oysa batı ile ilk büyük yüzleşmemizde "bizatihi kuruluşu bile insanlığın siyasete ve topluma ilişkin düşüncelerinden tam bir kopuş"⁸¹ yarattığı bir hak din üzere olmanın güvenini

⁷⁸ Kaf Suresi, 50/30..

⁷⁹ Zamanın kavgalarının sebebinin iki başlıkta bulan Hobbes, Rousseau tarafından dan da "tüm Hıristiyan yazarlar içinde, hem derdi hem devayı görüp, kartalın iki başını birleştirmeye cesaret eden ilk düşünür" olduğu için övülür. Bkz. Rousseau J.J. Toplum Anlaşması, çev: V. Günyol, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1997, s. 194.

⁸⁰ Politik teoloji konusunun velud tartışmalarına neden olduğu malumdur. Schmitt'in Tanrı anlayışı ile siyasal yapıyı "altyapı-üstyapı" olarak çözümlediği düşünceleri mühimdir. Bkz. Schmitt Carl, Siyasi İlahiyat, çev: Emre Zeybekoğlu, Dost Kitabevi, Ankara, 2005, s. 13. Onun "egemen, olağanüstü hale karar verendir" görüşü ve "modern devlet kuramının bütün önemli kavramlarının dünyevileştirilmiş ilahiyat kavramları" olduğu iddiası da çarpıcıdır. Bkz. s. 42.

⁸¹ Black Antony. Siyasal İslam Düşüncesi Tarihi, çev: S. Çalışkan, H. Çalışkan, Dost Kitabevi, Ankara, 2010, s. 32. Yazara göre insanlık tarihinde ilk kez ve yalnızca o zaman ulus düşüncesi daha yaratıldığı anda aşılmıştır. Black bunu "Hegelvari bir deha ile yerel olanla evrensel olanın birleştirilmesi" şeklinde betimler. s. 36.

deruhte etmiş İslam düşünürleri, maddi anlamda da güçlü olmanın rahatı ile nitelikli bir sentezi başarmışlardı. İkinci büyük yüzleşme aşamasında maddi zafiyetin bir süre sonra metafiziğimizden kuşkuya yol açması ise entelektüel düzlemdeki “müsademe-i efkârdan bârika-i hakikat” doğmasına mani olmuştur.

Siyaset felsefesini kendisinin yarattığını ileri süren Hobbes yaptığı o kadar bilincindedir ki, Leviathan'ın makale boyunca çeşitli vesilelerle değindiğimiz kapak resmi bile son derece açıklayıcıdır. Bir şehrin dağlarının arasından güneş gibi doğan, kafasında taç, bir elinde asa diğerinde kılıç olan ve gövdesi binlerce küçük (eski kurt yeni uyruk) insandan müteşekkil bu egemen çokluğun birlik haline geldiğini, tabiat halinin karanlığının kendisinin ışığı ile aydınlandığını haykırır gibidir. Öyle ki şehrin kilisesi bile bu gövdenin cesameti karşısında küçük kalmaktadır.⁸² Tanrının panoptik iktidarından Leviathan'ın “herkese tepeden baktığı” panoptik iktidarına geçilmiştir. Kurtuluş artık yatay boyutta, bu dünyada, seküler zamanda ve ancak Leviathan'da mümkündür.

Leviathan'ın sadece aristokrasi kilise işbirliğinin gücü karşısında dikilen birçok düşünürün irili ufaklı görüşlerinin en görkemlisi olduğu fakat artık aşıldığı düşünülmemelidir. Leviathan, son derece incelikli iktidar/tahakküm teknolojileri geliştirmiş, Panoptikon kulesine gizlenerek görünmeden gören bir güce kavuşmuştur. Dahası “ışıkların altında” beyhude aranan parçacık/anahtar, kaybedildiği yerde yani “hiç kimsenin Tanrı'nın olmadığı bir dünya düşünemediği”⁸³ Orta Çağ karanlığındadır(!) Batının tahkik saplantısı imanlarına mal olmuştur. Çünkü aslını yaşatan takliddir tahkik değil. Birey öne çıktı diye alkışlanan şey aslında *Enenin* tercih edilmesidir. *Eneyi* tabiat halindeki kurt yapmaktan alıkoyan daha doğrusu *ene* olmasına engel olan *hüvedir*. *Hüve* olmadan *hüviyet* olmaz. Ölümlü tanrı ise *hüve* olmadığı gibi *bâki* de değildir. (Şayet varsa) çözüm, Âdemoğullarını çıplak varoluşları ile kabullenmek yerine bu çıplaklıktan ataları gibi haya duymalarını ve tövbe etmelerini sağlamak, onları Allah'ın ipi ile bir araya getirip, onun boyası ile örtmektir.

⁸² Sembolik konuşmak gerekirse kilise cemaatinin hepsi egemenin gövdesinde mahpustur.

⁸³ Taylor, s. 31-33.

KAYNAKLAR

- Küçükalp Derda, *Siyaset Felsefesi*, Say. Yayınları, İstanbul, 2011
- Mairet Gerard, *Padovalı Marsilius'tan Louis XIV'e Laik Devletin Doğuşu*
- Skinner Quentin, *Modern Siyasal Düşüncenin Temelleri: I. Cilt-Rönesans*, çev: E. Buğlalılar-B. Yıldırım, Phoenix Yayınları, Ankara, 2014
- Heywood Anrew, *Siyasetin Temel Kavramları*, çev: H. Özler, Adres Yay., Ankara 2011
- Russ Jacqueline, *Avrupa Düşüncesinin Serüveni*, çev: Ö. Doğan, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2012
- Gauchet Marcel, *Yurttaşını Arayan Demokrasi*, çev: Z. Savaşçın, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013
- Rogow Arnold A., *T. Hobbes*, Norton Company, New York, 1986
- Tannenbaum Donald G. - Schultz David, *Siyasi Düşünce Tarihi*, çev: Fatih Demirci, Adres Yayınları, Ankara, 2005
- Ebenstein William, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, çev: İ. Özel, Şule Yayınları, İstanbul, 1996
- Kulak Önder, *Thomas Hobbes*, *Siyaset Felsefesi Tarihi*, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2013
- Martinich A.P., *T. Hobbes*, Macmillan Pres, New York, 1997
- Martinich A.P., *T. Hobbes*, çev: Akın Terzi, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2013
- Ağaoğulları M.A. - Akal C.B. vd, *Kral Devlet Ya da Ölümlü Tanrı*, İmge Kitabevi, Ankara, 1994
- Hobbes Thomas, *Leviathan*, çev: Semih Lim, YKY Yayınları, İstanbul, 1995
- Corcuff Philippe, *Siyasetin Büyük Düşünürleri: Siyaset Felsefesinde Eleştirel Güzergâhlar*, çev: Aziz Ufuk Kılıç, Versus Yayınları, İstanbul, 2008
- Hobbes Thomas, *De Cive*, çev: Deniz Zarakolu, Belge Yayınları, İstanbul, 2007.
- Thompson David, *Siyasi Düşünce Tarihi*, çev: A. Y. Aydoğan, H. Yılmaz ve diğerleri, Şule Yayınları, İstanbul, 2000
- Aritoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev: s. Babür, Ke-bikeç Yayınları, Ankara, 2005
- Neocleous Mark, *Devleti Tahayyül Etmek*, çev: Akın Sarı, Nota Bene Yayınları, Ankara, 2015
- Cevizci Ahmet, *Felsefe Tarihi*, Say Yayınları, İstanbul, 2012
- Pabel Hilmar, *Give to Caesar that which is Caesar's: Hobbes's Strategy in the Second Half of Leviathan*, *Journal of Church & State*, Spring 1993, vol. 135, Issue 2
- Ferry Luc, *Gençler İçin Batı Felsefesi*, çev: D. Çe-tinkasap, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2011
- Harari Yuval Noah, *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens: İnsan Türünün Kısa Tarihi*, çev: E. Genç, Kolektif Yayınları, İstanbul, 2015
- Taylor Charles, *Seküler Çağ*, çev: D. Körpe, İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2014
- Brune François, *Tek Gerçeklik Yeni İdeoloji*, Taar-ruz, Eğlendirierek Hükmetmek içinde, çev: Y. Polat, Heretik yayınları, Ankara, 2013
- Schmitt Carl, *Siyasi İlahiyat*, çev: Emre Zeybekoğlu, Dost Kitabevi, Ankara, 2005
- Rousseau J.J., *Toplum Anlaşması*, çev: V. Günyol, M.E.B. Yayınları, İstanbul, 1997

Uslu Cennet, Doğal Hukuk ve Doğal Haklar, Liberte Yayınları, Ankara, 2009

Gillease Michael A, The Theological Origins of Modernity, The University of Chicago Pres, Chicago, 2008

Levine Andrew, Engaging Political Philosophy: From Hobbes to Rawls, Blackwell Publishers, Massachusetts, 2002

Eagleton Terry, Tanrı'nın Ölümü ve Kültür, çev: S. Dingiloğlu, Yordam Kitap, İstanbul, 2014

Farabî, İdeal Devlet, çev: A. Arslan, Vadi yayınları, Ankara, 1997

Black Antony, Siyasal İslam Düşüncesi Tarihi, çev: S. Çalışkan, H. Çalışkan, Dost Kitabevi, Ankara, 2010